

В.П. Голей – курсант IV курсу Національної академії Служби безпеки України;
науковий керівник – д-р юрид. наук, проф. кафедри цивільного
та трудового права Національної академії Служби безпеки України
Л.М. Стрельбицька

НЕУСТОЙКА ЯК ГАРАНТІЯ ЗАХИСТУ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ

Ст. 1 Конституції України проголошує Україну демократичною, соціальною, правовою державою. Відповідно до цього законодавство повинно бути спрямовано на забезпечення прав людини та їх гарантії. Це конкретизується у ст. 3 Конституції України: “Людина, її життя і здоров’я, честь і гідність, недоторканість і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю”[1]. Таким чином, утвердження та забезпечення прав людини є головним обов’язком держави. Затвердження прав людини – це їх визнання державою (зокрема, розділ 2 Конституції України повністю присвячений правам і обов’язкам людини і громадянина). Забезпечення – це створення умов для здійснення прав і свобод. Одним з елементів забезпечення прав людини є формування їх гарантій – це такі явища, які сприяють здійсненню прав і свобод людини, забезпечують їх охорону і захист. Тому кожен громадянин (фізична особа) має право відстоювати та захищати свої законні права та інтереси. Одним із шляхів захисту цивільних прав громадян Цивільний кодекс України (далі – ЦК України) визначає неустойку, як один із видів та способів забезпечення виконання зобов’язань.

У ЦК України існують норми про відповідальність особи, яка не виконує або виконує не належним чином юридичний обов’язок. До такої особи можуть бути застосовані заходи примусу і додаткові стимули, які полягають у застосуванні спеціальних засобів, спрямованих на забезпечення виконання зобов’язань. Мова йде про засоби забезпечення виконання зобов’язань. Це передбачені законом або договором спеціальні заходи, які повинні додатково стимулювати боржника до виконання юридичного обов’язку, у випадку ж невиконання обов’язку – задовольнити інтереси кредитора. До способів якими може забезпечуватися виконання зобов’язання законодавством віднесено наступні: неустойка (штраф, пеня), порука, гарантія, застава, притримання, завдаток. Хоча ці способи різні за своїм характером проте вони мають спільні риси: по-перше вони спрямовані на належне, і головне, реальне виконання зобов’язань, а по-друге, вони захищають майнові права кредитора, шляхом створення умов для задоволення його інтересів, які були порушені неналежним виконанням боржником своїх юридичних обов’язків.

Одним з найпоширеніших засобів забезпечення виконання зобов’язань є неустойка, яка згідно ст. 549 ЦК України визначена – як грошова сума або інше майно, які боржник повинен передати кредитору в разі порушення боржником зобов’язання. Привабливість неустойки пояснюється тим, що вона є спрощеним засобом компенсації втрат кредитора, викликаних невиконанням або неналежним виконанням боржником своїх обов’язків. Це забезпечується такими властивостями неустойки:

- 1) можливість стягнення неустойки за сам факт порушення зобов’язання, без надання доказів про завдання збитків та їх розмір;

- 2) можливість для сторін на свій розсуд сформулювати підстави, розмір та умови сплати неустойки (крім випадків існування, так званої нормативної неустойки – ст. 550 ЦК України);
- 3) можливість для кредитора оперативного компенсувати збитки, завдані йому невиконанням договору, у зручній для нього грошовій формі [2, с. 399].

У зв'язку з цим слід звернути увагу на те, що хоча ст.549 ЦК України передбачає можливість стягнення з боржника неустойки у вигляді майна, однак механізм реалізації такого права поки що не визначений, що на практиці може створити значні труднощі при обчисленні та стягненні такого виду неустойки.

Оскільки у ст. 549 ЦК України згадуються крім неустойки, ще штраф і пеня, то постає питання про їх правове значення. Існує думка, що це різновиди неустойки, які мають свої особливості. Ця позиція отримала підтримку й у новому ЦК, який містить визначення цих традиційних для радянського цивільного права (ст. 204 ЦК 1963 р.) різновидів неустойки. Згідно зі ст. 549 ЦК України штраф – це неустойка, що обчислюється у відсотках від суми порушеного зобов'язання. Пеня – це неустойка, яка встановлюється на випадок прострочення виконання зобов'язань і обчислюється у відсотках від суми несвоєчасно виконаного зобов'язання. Неустойка має характер додаткового обтяження для боржника і за загальним правилом підлягає сплаті незалежно від наявності збитків (ст. 624 ЦК) і покликана забезпечити виконання зобов'язання, стимулюючи боржника до належного виконання, а вона компенсує (повністю або частково) збитки, які можуть бути заподіяні невиконанням зобов'язання. Тому сплата неустойки не звільняє від виконання зобов'язання в натурі (ст. 552 ЦК).

Неустойка за своєю юридичною природою є не тільки способом забезпечення виконання зобов'язань, а й однією з форм цивільно-правової відповідальності. Тому багато положень, що регулюють її застосування, вміщені у главі 51 ЦК України “Правові наслідки порушення зобов'язання. Відповідальність за порушення зобов'язання”. Зокрема згідно зі ст. 611 ЦК України неустойка визнається однією з санкцій за невиконання або неналежне виконання зобов'язання, а ст. 550 ЦК України встановлює, що кредитор не має права на неустойку в разі, якщо боржник не відповідає за порушення зобов'язання (ст. 617 ЦК України).

Таким чином, підсумовуючи вищезазначене, можна зробити висновок, що і засоби забезпечення зобов'язань, встановлені нормами главі 49 ЦК України (“Забезпечення виконання зобов'язань”), і заходи відповідальності, передбачені у главі 51 ЦК України, мають однакову мету – стимулювати боржника до виконання зобов'язання і захистити інтереси кредитора, тобто держава законодавчо сприяє захисту та відновленню порушених прав громадян.

Література

1. Конституція України (28 червня 1996 р.) Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.

2. Цивільне право України: Підручник / Є. О. Харитонов, Н. О. Саніахметова. – К.: Істина, 2003. – 776 с.